

İBN FADLAN'IN (RIHLETU'BNI FADLAN) SEYAHATNAMESİNDE TÜRKLÜĞE BAKIŞ AÇISI

IN IBN FADLAN (RIHLETU'BNI FADLAN)'S TRAVELOGUES TO TURKISH VIEW

*Sedat BAHADIR**

Özet:

İbn Fadlan Halife Muktedir döneminde, elçilerin yanında Bulgar Hükümdarı Almış Han'a halifenin mektubunu okumakla görevlendirilmiş bir seyyah'tır. Ayrıca 4.000 dinarlık maddi yardım ile birlikte birçok hediyenin sorumluluğu da İbn Fadlan'a verilmiştir. Bu seyahat sırasında vermiş olduğu olumsuz bilgiler, tamamen kişisel görüşüdür. Oğuzlarla ilgili olarak birçok seyahatnameyi incelediğimizde İbn Fadlan kadar aşırıya kaçan küçümsemeye rastlamadık. 921-922 yıllarından önce ve sonra Asya'ya giden seyyahların eserleri incelendiğinde genellikle Türklerin ahlakî yönü, dürüstlük ve kahramanlıkları anlatılmaktadır. Yapmış olduğumuz çalışmada Oğuzlarla ilgili olarak söylenenlerin doğru olmadığını ve şifahi rivayetlere dayandığını tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, İbn Fadlan, Türkler, Sosyal Hayat.

Abstact:

İbn Haldun was a traveller who had the duty of reading a letter from Khaliph Muktedir to Bulgarian sovereign Almış Han. İbn Haldun was also given the responsibility of 4.000 dinar of financial support and many gifts. During his travel, the negative informations that he gave are compleyely his own thoughts. When we look into many travelogues about Oghuz clan, we realize that we have never seen such insultings as İbn Haldun did. When traveller's pieces are studied who went to Asia before and after 921-922 yeas, we see that they usually tell about Turk's behavior, honesty and their bravery. We tried to identify that storiesabout the Oghuz clan are not true and they are only verbal romours.

Key words: Seyahatname, İbn Fadlan, Turks, Social Life.

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Artvin dr.sedatbahadir@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin her safhasında çeşitli düşüncelerle ilgili olarak seyahatler yapılmış ve yapılmaktadır. Bu nedenle seyahatnameler insanoğlunun kültür tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Arap seyyahlar da İslamiyet dini yaymak için birçok ülkeye gitmiş ve orada görmüş olduklarını kaleme almıştır. Bunlardan biri de Abbasi Halifelerinden Muktedir'in divanında çalışan kâtiplerden (Şeşen, 2010, s. VII) İbn Fadlan'dır.

İbn Fadlan, “*Bulgar hükümdarı İlber Almış b. Şilki'nin el-Muktedir'e İslam dinini, şeriatın kurallarını öğretecek fakihlerden, ülkesinde adına hutbe okutacak cami ve minber yapacak kişilerden meydana gelen bir heyet yollamasını, ayrıca kendisine düşman olan hükümdarlardan koruyacak bir kale yapmak için para göndermesini isteyen mektubu*” (Şeşen, 2010, s. 1) üzerine 21 Haziran 921 yılında Halife tarafından gönderilmiştir. Elçilerin gönderilme tarihi, Lütfi Doğan'ın yapmış olduğu tercümede, 2 Nisan 921 (309 yılı Sefer ayının on birinci Perşembe günü) olarak gösterilmiştir (Doğan, 1954, s. 59).

Mektuba cevap verecek ve hediyeleri götürece elçiler ise Bağdat'tan Tigin el Türkî, Bâris el- Saklabî, İbn Fadlan ve Bulgarların mektubunu getiren Sevsen el- Rassî'dir. Bunlara ek olarak birkaç hizmetli yola çıkmıştır (Şeşen, 2010, s. 2). Bunlar içinde İbn Fadlan'ın görevi ise Halife'nin mektubunu Bulgar hükümdarına okumak ve verilen hediyeleri teslim etmektir. 21 Haziran 921 yılında başlayan bu yolculuk, 325 gün sonra, 12 Mayıs 922 yılında bitmiştir.

İlim âleminde esere ilk defa dikkat çeken Danimarkalı J.K. Rasmussen'dir. 1814'te İbn Fadlan ve Rus halkı ile ilgili makalesi birçok dilde yayımlanmıştır (Muhammedoğlu, 1999, s. 477-479). Daha sonra Alman asıllı Rus şarkiyatçısı Christian Martin Fraehn bu konuyu çalışmış¹ ve “*İbn Fadlan'ın aslında Hazar ve Bulgar ülkelerine kadar gitmediği, yazdıklarının çoğunun uydurma ve abartmalardan ibaret olduğunu*” ileri sürülmüştür (Muhammedoğlu, 1999, s. 478). Görüldüğü gibi İbn Fadlan'ın bu eseri Alman araştırmacının da dikkatini çekmiş, seyyahın gitmediği yerleri de kulaktan dolma veya uydurma şeyler olduğunu söylemiştir. Daha sonraları da Türkiye'de bu konuyu çalışan araştırmacılardan başta Prof. Dr. Ramazan Şeşen olmak üzere birçok araştırmacı da benzer kanaatleri taşıdıklarını yayınlarından anlamaktayız.

Zeki Velidi Togan, 1923 baharında, Meşhed İmam Rızâ Kütüphanesi'nde İbn Fadlan'ın hiçbir yerde rastlanmayan seyahatnamesini

¹ Alman asıllı Rus şarkiyatçısı Christian Martin Fraehn'ın yapmış olduğu çalışma şu başlıkla verilmiştir: Ibn-Foszlân's und anderer Araber Berichte über die Russen alterer Zeit, St. Petersburg 1823 [Hamburg 1976; Frankfurt Main 1994]; “Die ältesten arabischen Nachrichten über die Wolga-Bulgaren, aus Ibn-Foszlân's Reiseberichten”, Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 6e série, I [1832], s. 527-577)

bulmuş ve üzerine Almanca Doktora çalışması yapmıştır (Muhammedoğlu, 1999, s. 478). Bu seyahatname, Türkçeye ilk olarak Lütü Doğan (1954) tarafından çevrilmiştir.²

Seyahatname iki bölümde incelenmesi gerekir. Birinci bölümde seyahat hatıraları; ikinci bölümde ise İbn Fadlan'ın Bulgarların yanında kaldığı süreç içerisinde yazmış olduklarıdır. İkinci bölüm, Bulgar hükümdarının parayla ilgili olarak göstermiş olduğu tepkiden sonra eser, “İbn Fadlan der ki:” diye devam etmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi İbn Fadlan, uzun süre Bulgar ülkesinde kalmış ve gönderilecek parayı beklemiştir. Bu bekleme sırasında da eserin ikinci bölümü kaleme alınmıştır.

1. İBN FADLAN'IN TÜRKLER HAKKINDAKİ GÖZLEMLERİ VE DÜŞÜNCELERİ

Seyahatnamede yapılan benzetmeler hakaret niteliğindedir. İbn Fadlan seyahat güzergâhında görmüş olduğu Türkleri küçümseyip “sığircık, kurbağa, eşek ve teke” gibi hayvan motifleriyle örneklendirmiştir.

Seyyahın Ceyhun Nehri'nin Aral Gölü'ne döküldüğü yerde bulunan Harezmi'e (Ercilasun, 2010, s. 369) geldiğinde bu bölgede yaşayan insanlarla ilgili şunları anlatmıştır:

“Harezmliler insanların söz ve tabiat bakımından en tuhaflarıdır. Sözleri sığircık kuşlarının seslerine benzer. Oraya bir günlük mesafede Erdekü adında bir köy var. Halkına Kardeliler denir. Konuşmaları kurbağa vakvaklarına çok benzer” (Şeşen, 2010, s. 6).

Harezmi dilini bilmeyen seyyah, o bölgede konuşulan dili anlamadığı için sığircık ve kurbağa benzetmesiyle küçümsemeye çalışmıştır. Yine bir Oğuz kabilesinin yanına vardığında, onların inançları ile ilgili olarak “Yolunu şaşırılmış eşekler gibi bir dine inanmıyor ve başvurmuyorlardı. Akıllarına göre hareket ediyor” (Şeşen, 2010, s. 10) demektedir. Görüldüğü gibi Oğuzların dini olmadığını ve bu nedenle eşeklere benzediği söylenmektedir. Oğuzların yavaş yavaş İslamiyet dinine geçiş yılları İbn Fadlan'ın seyahat dönemleridir. Kaldı ki bu geçiş döneminden önce de Oğuzların dini Gök-Tanrı dinidir. Bu nedenle bu benzetmelerde son derece haksızlık yapılmıştır, diyebiliriz.

“Türklerin hepsi sakallarını tıraş eder (yolar), bıyıklarını bırakırlar. Çoğu defa onlardan sakalını yolmuş, çenesinin altında bir miktarını bırakmış ve üzerine post almış ihtiyar bir adam görürsün. Uzaktan bakınca teke zannedersin” (Şeşen, 2010, s. 15) diyerek küçümsemeye devam etmiştir. Hâlbuki yapılan bu tıraşlar belli bir gelenek dâhilindedir ve yüzlerce yıl devam etmiştir. 1611 yılında Anadolu ve Rumeli'yi dolaşan İskoç

² Bu çeviri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 1-2. sayısında, sayfa 58-80 arasında yer almaktadır.

Lihgow, “Erkeklerin başları daima tıraşlıdır. Yalnız tepede bir tutam saç bırakırlar. Sakalları uzundur, ciddiyet ifadesi için bırakılır” (Yakaruç, 2012, s. 1-3). diyerek saç tıraş şeklinin belli bir amaç için yapıldığını izah etmiştir.

İbn Fadlan Oğuzlarla ilgili olarak hakarete varacak sözlerden biri de şöyledir: “...Yanımızda onlardan Müslüman olmuş bize hizmet eden biri vardı. Bir ara ona baktım, elbisesinden bir bit buldu, tırnağı ile ezdi. Sonra yaladı. Baktığımı görünce ‘hoş’ dedi” (Şeşen, 2010, s. 19). Bu sözlerle hizmet eden bu kişiyi, kendi yavrularının vücudundaki bitleri ayıklayan maymun ile eşdeğer tutmuştur. Hiçbir seyyahın eserinde böyle çirkin bir benzetmeye rastlanılmamıştır.

Seyahatnamede Türklerin ahlaki yönü ile ilgili hakarete varacak sözler söylenmiştir. İbn Fadlan'ın Cürcan'da yaşayan Oğuzlarla ilgili olarak şu sözleri dikkat çekicidir:

“Oğuzlar büyük tuvalet yaptıktan, sonra temizlenmezler, cünüplükten ve diğer şeylerden dolayı yıkanmazlar. ... kadınları erkeklerinden ve yabancılardan dolayı örtünmezler, gizlenmezler. Aynı şekilde kadın insanlardan bedeninin hiçbir yerini gizlemez. Bir gün onlardan bir adamın evine (çadırına) indik. Oturduk. Adamın karısı da bizimle oturdu. Bizimle konuşurken cinsel organını açtı ve kaşdı” (Şeşen, 2010, s. 10).

Burada ahlakî yönden kadını aşağıladığını ve aile yapısının insanî değerlerde olmadığını anlatmıştır. Adı geçen seyahatnamenin 39. sayfasında benzer ifadeler, Ruslar için de söylemiştir.

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat-it-Türk adlı eserinde “Ceyhun ve Fırat gibi olan her ırmağın ‘öküz’ ismiyle karşılandığını ve bu kelime yalnız olarak söylendiği zaman Oğuzlarca Bengit Irmağı anlaşılır. Çünkü şehirleri onun kenarındadır” demektedir (Divan, 1992, C. I, s. 59). Buradan anlaşıldığı gibi Türkler, tarih boyunca, evlerini nehir veya göl kenarına kurmuştur. Bu nedenle temizlik için gereken su ihtiyaçlarını buralardan kolayca temin etmişlerdir. İbn Fadlan'da anlatıldığı gibi kirli değildir.

Anlaşılan o ki, İbn Fadlan bu sözleri kendisinden yaklaşık olarak 250 yıl önce yaşamış olan. İbn Ayyaş'ın K.al-Fitan kitabındaki hadislerle örtüşmektedir. İbn Ayyaş Türklerle ilgili olarak gördüklerini şöyle nakleder: “Kabilenin kadınlarını esir etmek için al-Cazira tepelerinde dururlar. O kadar ki erkek karısının bacaklarının açıldığını görür de buna mani olamaz” (Şeşen, 1969, s. 24). İbn Fadlan'ın da bu eseri okumuş olması muhtemeldir. Dayanakları düzgün olmayan bu sözler, bilinçli olarak uydurulmuş hurafelerdir. Bu hadisleri bilen kişi Peygamber'imizin “Türk dilini öğreniniz, çünkü onların egemenlikleri uzun sürecektir ve Yüce Tanrım benim Türk adlı ordum vardır, onları Doğuda oturttum. Kızdığım ulusun

üzerine onları saldırtırım” (Divan, 1992, C. I, s. XVII) hadislerini de bilmesi gerekir.

Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş kitabında, Ceyhun ve Seyhun Nehri etrafında dağınık şekilde yaşamış olan Türklerle ilgili olarak,

“Arapların Horasan ve Maverâünnehir’deki fütuhatları esnasında esir edilen yahut sulhen onlara iltihak eden Türk asilzadeleri, daha Emeviler devrinde askere alınmışlardır. Türk orduları, IX. yüzyılın ortalarına doğru, Arap devletinin idaresinde gittikçe nüfuz sahibi oldular. Bunlar içinde Curcan’da yaşayan al-Sûlî ailesi de bulunmaktadır” (Togan, 1981, s. 174) demektedir.

Buradan da anlaşıldığı gibi Curcan veya Cürcaniye adı verilen yerde yaşayan Türkler içerisinde asilzade denilen ve Türk kültürüne göre hareket eden birçok aile yaşamaktadır.

Şeref el-Zaman el-Mervezî³ “Tabâyi el-Hayvan” adlı eserin dokuzuncu babında Türklerden bahsederken “Türkler çok cinslere çeşitlere ayrılan, kabileleri, aşiretleri çok büyük millettir. Aralarında kasabalarda, köylerde oturanlar, bozkırlarda, çöllerde konup göçenler vardır.” (Sağır, 2006, s. 69) demiştir. Aynı zamanda seyyahların misafir olduğu toplulukların ikram ettikleri yemeklerden de ziraat ve hayvancılık ile hayatlarını idame ettiklerini anlamaktayız. Uygurların sarayına elçi olarak giden Tamim b. Bahr al-Mutavva’i “Türklerin medeni ve göçebe olmak üzere ikiye ayrıldığını” (Şeşen, 1969, s. 31) haber vermektedir. Lakin bu ikiye ayrılış, aralarındaki kültür ve medeniyet açısından bakıldığında Araplarla İranlı, Yunan halkı ile Ruslardaki gibi değil; ovada oturanlarla yaylada oturanlar arasındaki fark gibidir. Dolayısıyla aynı kültürü ve medeniyeti binlerce yıl nesilden nesle aktaran tek bir millettir.

İbn Fadlan, eserinde “... Caha, Bacağ, Samur, Kenal, Şuh, Kencelü nehirlerini sırayla geçtikten sonra Başgırtlar denen Türk kavminin ülkesinde durduk. Onlardan çok korktuk. Zira onlar, Türklerin en kötü, en belalı en katil olanıdır. Bir adam bir adama rastlarsa başını keser yanında götürür, vücudunu bırakır.” (Şeşen, 2010, s. 19) demektedir. Seyyah, yolculuk esnasında Türklerin mal ticareti ve misafirlikle ilgili olarak öldürme sebeplerini anlatmışsa da yukarıda söylenen sözlere bir açıklık getirmesi gerekirdi. Aksi takdirde İbn Ayyaş gibi bilinçli olarak karalama düşüncesine girmiştir, diyebiliriz.

Birçok Arap seyyah “Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın.” hadisini bilir ve yolculuğunu ona göre yapar. Seyahatnamede bu hadisi doğrular nitelikte olan şu anlatımı görmekteyiz:

³ Mervezî’nin hayatı çok az bilinmektedir. Uzun bir seyahat dönemini kapsayan kitabında Türklerle ilgili olarak birçok bilgiye rastlamaktayız.

“... Türk'ün yurdundan bilmediği bir insan geçerse ona, 'Ben senin misafirinim. Develerinden, hayvanlarından, malından şu kadar ihtiyacım var' derse Türk ona istediğini verir. Tüccar bu yolculuğu sırasında ölür, kabile dönerse Türk kabileye gelir. 'Misafirim nerede?' diye sorar. 'Öldü' derlerse kabileyi indirir. Kafilenin reisi olan tüccara gelir, mallarını gözünün önünde açar, ölen tüccara verdiği mal kadarını alır, bir habbe fazla almaz” (Şeşen, 2010, s. 12).

Orhun Abidelerinde geçen “... Ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.” (Ergin, 1980, s. 25) sözleri, Fransızların 1789 yılından sonra farkına vardıkları sosyal devlet anlayışının özüdür. 921 yılında da bu anlayışın devam ettiğini şöyle görmekteyiz:

“Bir kişi arkadaşına hediye vermek isterse, evime gel, konuşalım. Zira evimde hoş ateş var, der. Onların âdetine göre dilenci evin kapısında beklemes. Eve girer. Bir müddet ateşin karşısında oturur, ısınır. Ekmek, der. Bir şey verirlerse alır, vermezlerse çıkar gider” (Şeşen, 2010, s. 7).

Dede Korkut kitabında savaşta alınan ganimetler, adilane bir şekilde paylaştırılmaktadır (Erbay, 2016, s. 534-535). Bu paylaşımlar eşit olarak dağıtılmadığında boylar arasında olumsuzluklar çıkabilir.

Gaskonyalı⁴ bir ajan olan Bertrandon de la Broquière 1432 yılında Anadolu'yu gezmiş ve Türklerin misafirperverliği için; “Zira onları (Türkleri) insani münasebetlerde samimi ve namuslu buldum. Birbirlerine karşı dürüst ve müşfiktiler. Yemek yerken, kaç kere, yanlarından geçen bir fakiri sofraya çağırıp doyurduklarını gördüm. Biz bunu yapmazdık” (Ömür 2016, s. 1) cümlesini kurmuştur. Bursa'yı anlatırken de “...muhtaçlara ekmek ve et verilmektedir ve tanrı aşkına isteyenler olursa onlara şarap dahi veriliyor” (Eyice, 1975, s. 101) demektedir.

17. yüzyıl sonlarında, 1694'de, Anadolu'da seyahat eden bir Fransız misyonerinin Türklerin karakterine dair kaleme aldığı notları şöyledir: “Türkler barbar ve zalim değillerdir. Onlar adaleti yalnız kendi aralarında değil düşmanları için de olsa ayırım yapmadan yerine getirirler” (Muhammedoğlu, 1999, s. 477-479). Anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi adalet ve paylaşım duygusu, yüzlerce yıldır devam etmektedir.

İbn Fadlan'ın eserinde mübalağaya sıkça rastlamaktayız. Bunlardan biri Bulgar hükümdarının yanındayken görmüş olduğu veya görmüş olduğunu zannettiği bir yılan tasviridir. “Bir yerde 100 ziradan fazla (50 m.) uzun bir ağaç gördüm. Devrilmiş büyük bir ağaçtı. Durmuş ona bakıyordum. Hareket etti, korktum. Dikkat edince üzerinde aynı uzunluk ve kalınlıktaki bir

⁴ Fransa'da tarihi ve coğrafi bi bölgenin adı.

yılanın hareket ettiğini gördüm.” sözlerinden anlaşıldığı gibi ya tercümede bir hata vardır ya da paranın gecikmesi psikolojisini bozmuştur.

İbn Fadlan’ın Bulgarların memleketine geldikten kısa bir süre sonra bulutlara bakarak hayali varlıkların birbirleriyle savaştığını, sonra da kaybolduklarını söyler. Bunu Seyahatnamesinde şöyle kaleme alır:

“Onun ülkesinde sayılamayacak kadar çok acayip şeyler gördüm. Bunlardan biri şuydu. Ülkesinde kaldığımız ilk akşam güneş batmadan bir saat kadar önce semaya baktım, kıpkırmızı idi. Havadan şiddetli sesler gürültüler duydum. Başımı kaldırdım. Yakınımda ateş gibi kırmızı bir bulut gördüm. Bu sesler gürültüler ondan geliyordu. Onda insanlar, hayvanlar gibi şeyler vardı. İnsana benzer görüntülerin ellerinde mızraklar, kılıçlar bulunuyor, bunları gözümle seçebiliyordum. Bunun gibi başka bir grup daha vardı. Ondan da insanlar, hayvanlar, silahlar görünüyordu. Bir askeri birliğin başka bir birliğe saldırdığı gibi bir küt’a (grup) diğer bir küt’a üzerine saldıırıyordu ...” (Doğan, 1954, s. 70).

Bu anlatılan şeylerin hurafe olduğu aşikârdır. Çünkü Hükümdar, “*Bu bulutların mümin ve kâfir cinler olduğunu ve kavgasız durmadıklarını*” söyleyerek hurafeye ortak olmuştur. Hurafeler putperestlik döneminin kalıntılarıdır. Dinler tarihi araştırmalarına bakıldığında hurafeler, ilahi gerçek din (İslam) için her devirde bulaşıcı “*içtimai hastalık*” olmuştur (İnan, 1962, s. 7).

Nedense 1999 yılında Amerikalı John Mc Tiernan’ın yönetmenliğinde sadece bu hurafeyi göz önünde bulundurarak “*13. Savaşçı*” adı altında sinemaya uyarlamıştır. Bu filmde anlatılan olaylar, seyahatname ile bağlantılı olmadığı gibi, tamamen fantastik kurgu içinde değerlendirilmiştir.

Suriyeli yönetmen Necdet İsmail 2007 yılında bu seyahatname ile ilgili olarak 30 dizi çekmiştir. Çekilen diziler, Mecen adlı Arap televizyon kanalında yayımlanmıştır. Çekilen diziler “*13. Savaşçı*” filminden daha gerçekçidir. Dizinin 29. bölümünde İbn Fadlan’ın anlattığı olaylar, az da olsa dramatize edilmiştir.

Seyyahın akıbeti belli değildir. Çünkü dönüş yolundan bahsedilmemiştir. İbn Fadlan, Bulgar hükümdarına “*paranın daha sonra geleceğini*” söylediği için orada tutulmuş ve para gelmediği için “*öldürülmüş olabileceği*” de akla gelmesi de mümkündür. Çünkü yola çıkmadan önce İbn Fadlan’ın söylemiş olduğu şu söz dikkat çekicidir:

“Arkadaşlar. Yanımızda Bulgar hükümdarının elçisi var. Bütün yaptıklarımızı biliyor. Ayrıca Halife’nin mektupları yanımızda. Şüphesiz bu mektuplarda hükümdara 4.000 altının gönderildiği yazılı. Mutlaka bu parayı hükümdar ister, dedim. Onlar da, Bundan korkma. Para bizden istenmez, dediler. Ben ise, biliyorum, hükümdar parayı

bizden isteyecek,” dedim. Fakat kabul etmediler” (Şeşen, 2010, s. 8-9).

Burada gönderilmesi gereken 4.000 altının Artahuşmisen çiftliğinden alınması gerekmektedir. Fakat Ahmet b. Musa tevkif edildiği için bu altınların gecikeceği ve kış mevsiminin zorluklarından dolayı yola erken çıkmıştır. Dolayısıyla bu paranın İbn Fadlan'da olmadığını anlaşılmaktadır.

Lütfi Doğan çevrisinde Bulgar hükümdarı 4.000 altını şu şekilde istemiştir⁵

“Mektup okunup hediyeler yerine verildikten üç gün sonra, kral bana bir adam yollayarak huzuruna çağırttı. 4.000 dinar meselesi ve bu yolda Hristiyan'ın (el-Fadl b. Musa) yaptığı oyunu ve bunun gecikmesi hakkındaki haberi duymuştu. Buna ait bilgi, halifenin mektubunda vardı. Yanına girince oturmamı emretti, oturdum. Sonra Müminlerin Emirinin mektubunu bana atarak:

-Bu mektubu kim getirdi?

-Ben;

Sonra vezirin mektubunu bana atarak:

-Bunu da mı sen getirdin?

-Evet.

-İki mektupta da zikredilen paralar ne oldu?

-Toplaması imkânsızlaştı, vakit dardı, gecikmemizden korktuk; bize sonradan katılması için onu geri bıraktık.

-Efendim siz buraya bu parayı getiresiniz, ben ve beni esarete sokmak isteyen Yahudilerden koruyacak bir istihkâm yapabileyim diye size masraf etti. Hediye bana bir hizmetçim de getirebilirdi.

-Bu böyle oldu. Ne yapalım? Şu kadar var ki, biz çalıştık elimizden geleni yaptık.

Kral tercümana:

-Ona de ki, ben onları tanımıyorum; yalnız seni tanıyorum. Zira onlar cahil kimselerdir. Eğer üstat (halife) (Allah onu teyit etsin) senin yapacağın şeyi, ötekilerin de yapacağını bilseydi, Halife'nin sözlerini benim için muhafaza etmen, mektubu bana okuman ve cevabını almak için seni buralara göndermezdi. Senden başka kimseden bir dirhem bile istemem. Parayı çıkar, bu senin için daha iyi olur dedi” (Doğan, 1954, s. 69).

Hükümdarı dinleyen İbn Fadlan, korkmuş ve ne yapacağını şaşırmıştır. Seyahatnameden anlaşıldığı üzere hükümdar gönderilmiş olan bu parayı almak için defalarca çağırmış ve bir cevap alamamıştır. En sonunda Bulgar hükümdarı *“Sözünde samimi olduğuna inandığım bir kimse gelmedikçe dini konularda söylediklerini kabul etmem”* (Şeşen, 2010, s. 26) diyerek gelen heyeti adeta itibarsızlaştırmıştır.

⁵ Lütfi Doğan bu tercüme Zeki Velidi Togan'ın 1939'da Leipzig'de neşretmiş olduğu *“İbn Fadlan's Reisebericht”* adlı Almanca'ya çevrilmiş olan eserden yapmıştır.

Seyyahın yazmış olduğu eser, Meşhed denilen İran şehrinde bulunmuştur. Bu eseri Bulgar hükümdarına giden tercüman, kılavuz veya hizmetçiler tarafından getirilmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

2. SONUÇ

İbn Fadlan'ın yaşadığı Hilafet dönemi kargaşa ve anlaşılmazlığın ayyuka çıktığı dönemdir. Zira,

*Ne Arabi'yem. ne Farsi'yem, ne Hindu'yem,
Beyzalı'yem, Galacı'yem, Türki'yem.* (Altınok, 2013, s. 36)

diyen Halaç Türklerinden olduğu anlaşılan Hallâc-ı Mansûr iyi anlaşıldığında düşüncelerinden değil Türklüğünden dolayı katledildiği ortaya çıkacaktır.

Türlere bakış açısı içinde uygun olmayan sıfatları layık gören gayrı Türklerin bilinçli olarak yaptıkları, bunların hayatları ve eserleri göz önüne alındıklarında köken zaafı olduğu ifade edebiliriz. Bu zaafı Türk olmayan Divan şairlerinde de görülmektedir. Söz gelimi “*Kadı Burhaneddin, Nesimî, Ahmed-i Dâî divanlarında, Hassan'ın, Ahmedî'nin vs. şiirlerinde Türk kelimesi hakkında menfî bir yargıya rastlanmaz*” (Köksal, 2006, s. 2). Fakat bunun dışında Güvâhî'nin Pend-nâme'si, Taşlıcalı Yahyâ, Arnavut asıllı şair Enderunlu Vâsıf, Boşnak olan müverrih Gelibolulu Âlî... gibi birçok şair Türklüğe hakaret dolu şiirler yazmıştır (Köksal, 2006, s. 6).

İbn Fadlan'ın Bulgarlara giderken yolda hayvancılık ile geçinen ailelere rastlaması ve onların kötü koktuğunu söylemesine az da olsa hak vermek gerekir. Zira bu meslekle uğraşan kişiler, hayvanların her türlü bakımını ailece yapmaktadır. Bu nedenle kokunun üzerlerine sinmiş olması muhtemeldir. Yalnız bunun dışında kadınlarla ilgili olarak söylenen olumsuz sözleri, diğer Arap seyyahlarında görmemekteyiz.

İbn Fadlan'ın eserini incelediğimizde, asker-millet olan, Oğuzların kendi soyunu övdüğünü görememekteyiz. Çünkü bu necip ırk, kimliğini her yerde belli etmiş olmakla birlikte, ne kendini övmüş ne de başka bir ırkı küçümsemiştir. 733 yılında Horasan'da vali olan Cunayd b. Abdurrahman el-Murri el-Dımaşki'nin (Cahiz, 1988, s. 738) Su-lu Kağan (ö. 738) olduğunu tahmin ettiğimiz Türkişlerin Kağan'ı (Taşağıl, 1999, s. 471) ile karşılaşır ve İslamiyet kuralları ve faziletleri ile ilgili olarak üç saat sohbet ederler. Sohbet sonunda Vali Cüneyd: “*Bu Türk'ten daha vefalı, daha insafli, daha anlayışlı, daha zeki birini görmedim. Onunla gündüzleyin üç saat karşılıklı olarak konuştuk. Dilinden başka hiçbir yeri kıpırdamadı*” (Cahiz, 1988, s. 89) demektedir. Diğer Arap seyyahları da el-Cahiz gibi düşünmektedirler. Bu nedenle İbn Fadlan'ın seyahatnamesinde anlatılanları bütün Türk dünyasına mal etmek son derece yanlıştır, diyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Altınok, B. Y. (2013). *Ene'l-Hak Şehidi Hallac-ı Mansur Tâvâsîn*. Ankara: Sistem Ofest.
- Doğan, L. (1954). İbni Fadlan Seyahatnamesi (Rihletu'bni Fadlan). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 59-81.
- Ebu Osman Amr b. Bahr el Cahiz (1988). *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*. (R. Şeşen, Çev.). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Erbay H. (2016).. -Han'ım Hey-Kazan'ın Evini Yağmalatması (3. Baskı), *Dede Korkut Kitabı* içinde (534-535), Ankara: TOBB Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan Günümüze Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1980). *Orhun Abideleri*. (8. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eyice, S. (1975). Bertrandon de la Broquiére ve Seyahatnamesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1 (1-2), 84-126
- İnan, A. (1962). *Hurafeler ve Menşeleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Batıl İnanışlar Serisi, No: 1.
- Kaşgarlı Mahmud. (1992). *Divanü Lügat-it-Türk*.. (3. Baskı). C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köksal, M. F. (2006). Divan Şiirinde Türk. *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Orhan Okay Hatıra Sayısı)*, Harvard University, V. 30/II.
- Muhammedoğlu, A. S. (1999) İbn Fadlan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (19-477-479). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ömür, Ö. (2016). Seyyahlara ve Seyahatnamelere Göre Türkler, *İlim Şuuru, (Tarih, Felsefe ve İlmi Birçok Alanda Bilgi Paylaşım Bloğu)*, <http://ilimsuuru.blogspot.com.tr/2016/07/seyyahlara-ve-seyahatnamelere-gore.html>
- Sağır, C. (2006). *Temim İbn Bahr'ın Seyahatnamesi ile Mervezî'nin Tab-i Hayvan Eserinin Tercümesi ve Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şeşen, R. (1969). Eski Araplara Göre Türkler. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, (15), 11-36.
- Şeşen, R. (2010). *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Taşagıl, A. (1999). Türk maddesi. *İslam Ansiklopedisi* içinde (41, 467-474). Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. Cilt I, (3. Baskı). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1534, Enderun Kitabevi.
- Yukarıç, V. (2012). Seyyah Oldum Şu Osmanlı'yı Gezerim. *Tarihten Anektodlar*, 12 Ağustos, 263. Numaralıyayın <http://tarihtenanekdotlar.blogspot.com.tr/2012/08/263-seyyah-oldum-su-osmanliyi-gezerim.html>.